

**ACTES DEL VII CONGRÉS
DE L'ASSOCIACIÓ HISPÀNICA
DE LITERATURA MEDIEVAL**
(Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997)

Volum III

EDITORS:
SANTIAGO FORTUÑO LLORENS
TOMÁS MARTÍNEZ ROMERO

Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Congreso Internacional (7è : 1997 : Castelló de la Plana)

Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval : (Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997) / editors, Santiago Fortuño Llorens, Tomàs Martínez Romero. — Castelló de la Plana : Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

3 v. ; cm.

Bibliografia. — Textos en català i castellà

ISBN 84-8021-278-0 (o.c.). — ISBN 84-8021-279-9 (v. 1). — ISBN 84-8021-280-2 (v. 2). — ISBN 84-8021-281-0 (v. 3)

1. Literatura espanyola-S. X/XV-Congressos. I. Fortuño Llorens, Santiago, ed. II. Martínez i Romero, Tomàs, ed. III. Universitat Jaume I (Castelló). Publicacions de la Universitat Jaume I, ed. IV. Títol.

821.134.2.09"09/14"(061)

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, ni transmesa de cap manera, ni per cap mitjà (elèctric, químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia) sense autorització prèvia de la marca editorial.

© Del text: els autors, 1999

© De la present edició: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

Edita: Publicacions de la Universitat Jaume I
Campus de la Penyeta Roja. 12071 Castelló de la Plana

ISBN: 84-8021-281-0 (tercer volum)
ISBN: 84-8021-278-0 (obra completa)

Imprimeix: Castelló d'Impressió, s. l.

Dipòsit legal: CS-257-1999 (III)

ELS FRAGMENTES CATALANS DEL *TRISTANY DE LEONIS*

LOURDES SORIANO ROBLES

LES AVENTURES cavalleresques i amoroses del *Tristan en Prose* francès van gaudir d'una important difusió durant l'Edad Mitjana a la península Ibèrica mitjançant traduccions en diferents llengües peninsulars. Dels testimonis que ens han arribat són particularment interessants tres pel fet de compartir un possible original comú. Es tracta dels fragments catalans d'Andorra i Cervera, l'aragonès *Cuento de Tristan de Leonis* i les edicions castellesanes del segle XVI.

Un dels debats més importants arran d'aquest fet es centra en la seva possible relació amb la família dels testimonis tristianians italians. La prioritat d'aquests sobre els hispànics va tenir en George Tyler Northup (1912, 193-14) un fervent defensor en contra de les opinions d'Adolfo Bonilla y San Martín (1912) i Jole Scudieri Ruggieri (1966). Bonilla y San Martín (1912: xlv-lxi) va donar dues hipòtesis diferents: o bé que 1) el traductor va utilitzar una versió més breu del *Tristan en Prose* francès i afí a la redacció de la versió I de la classificació de Löseth (1890) o bé 2) un testimoni francès, avui dia perdut, on estava ja combinat el text francès amb la *Compilation* de Rustichello de Pisa. Davant d'aquesta opinió i contràriament a la de Northup, Scudieri Ruggieri (1966) teoritzava sobre la procedència hispànica dels textos italians. Una tercera solució, més neutral potser i propera a la de Bonilla y San Martín, era la proposada per William J. Entwistle (1925) amb la qual suggeria una font francesa anònima per explicar el parentesc del grup hispano-italià. A tot això s'ha d'afegir els estudis més recents de Edward D. Kennedy (1970 i 1972) i Thomas C. Rumble (1964) els quals, estudiant certs episodis del *Tristram* de Malory, han trobat certs paral·lelismes entre aquesta obra, les edicions castellesanes i la redacció aragonesa d'una banda, i els testimonis italians de l'altra. Rumble i Kennedy van més enllà i observen l'existència de més dades comunes amb Malory que no pas amb els manuscrits francesos estudiats per Eugène Vinaver (1925).

*Transcripció dels textos tal i com els trobem a les edicions utilitzades.

Northup, malgrat que proporciona un conjunt d'evidències impressionants en suport de la seva teoria, com diu Harvey L. Sharrer (1979: 39)¹ les basa en un coneixement incomplet de la gènesi del roman francès, ja que utilitza exclusivament l'anàlisi de Löseth (1890) dels manuscrits de París i de la British Library; més encara, Northup en la seva reafirmació de la teoria a la *Introducció* de la seva edició del *Cuento* (1928), ignora completament l'existència del fragment català de Cervera, donat a conèixer per A. Duran i Sanpere l'any 1917. De fet, si l'hagués conegut, s'hagués adonat que omple la llacuna del text aragonès al seu començament i que correspon als capítols 2 i 3 de l'impres castellà del Tristan de 1501, edició que ell mateix utilitza per al seu estudi. Les conclusions a les que arriba, potser haguessin estat unes altres.

Tampoc coneixia Northup un segon fragment català, amb trets lingüístics diferents al text de Cervera, trobat per R. Aramon i Serra l'any 1969 a l'Arxiu d'Andorra. Aquest fragment, com apuntava Sharrer (1979),² comparteix un nombre de lectures amb el *Cuento* i l'edició castellana, afegint d'aquesta manera possibles evidències corroboratives a la teoria proposada per Pere Bohigas (1929), d'un intermediari català per al *Tristan* castellà. Recentment aquesta teoria ha estat reafirmada per les tesis doctorals de Patricia Michon (1991) i Mª Luzdivina Cuesta (1993).

A la llum de tot el debat exposat, intentarem replantejar l'estudi d'aquest origen comú i la seva possible filiació amb els *Tristanys* italians i/o francesos. Per a dur a terme aquesta tasca partirem de la confrontació dels fragments catalans amb els testimonis castellans, francesos i italians que tenim a l'abast. Les conclusions a les quals arribem, encara que no ens donen la resposta definitiva de la filiació dels textos hispànics, permetran una solució quan disposem de més edicions dels fragments i manuscrits conservats.

De cada un dels textos catalans, la crítica ha escollit només una d'aquelles parts del fragment que poseeixen més elements comuns amb la resta de testimonis; així, del fragment d'Andorra la crítica s'ha fixat principalment en la carta que Isolda envia a Tristany en conèixer la notícia del seu matrimoni amb l'altra Isolda, la de les Blanques Mans. També s'han assenyalat d'altres semblances, però que podem con-

1 «While Northup does provide a set of impressive evidence in support of his theory, he bases it on a limited knowledge of the genesis of the French romance, using almost exclusively the analyses by Löseth of the Paris and British Library manuscripts. Moreover, in his restatement of the theory in the Introduction to his edition of the *Cuento*, he completely ignores the existence of a late fourteenth-century Catalan Tristan fragment which Duràn i Sanpere edited in 1917», Sharrer, 1979: 39.

2. Sharrer (1979: 39-40) assenyalava en el seu article la necessitat d'un estudi complet d'aquest fragment en relació als testimonis francesos, castellans i italians, però «my own preliminary findings reveal it to share a number of readings in common with both the *Cuento* and the 1501 Castilian imprint, thus adding possible corroborative evidence to Bohigas' theory of a Catalan intermediary for the Castilian Tristan».

siderar-les de caràcter estilístic i no textual, com és l'actitud que mostra Tristany davant algunes situacions. En el cas del manuscrit de Cervera, s'ha pres per a l'estudi comparatiu l'intent d'enverinament de Tristany en mans de la seva madrastra.

Encara però n'hi ha d'altres fets dins de la narració comuns a tots els textos que podem considerar com a trets més puntuals i que delaten una filiació major o menor amb la resta de testimonis castellans, italians, francesos i fins i tot amb la redacció anglesa de Malory. Passaré doncs a analitzar algunes d'aquestes variants, ja que les considero significatives per establir el grau de parentesc que uneixen els diferents testimonis abans relacionats.

Comencem pel text d'Andorra. L'estudi de la ja esmentada carta enviada per Isolda a Tristany, on li retrau que la oblidi tan aviat casant-se amb Isolda de les Blanques Mans, ha servit a la crítica per posar-la en relació amb la resta de testimonis i comprovar el grau de correspondència entre la redacció aragonesa i la catalana, encara que, com ha observat Luzdivina Cuesta (1994: 137-145), si agafem un fragment més gran i també ho comparem amb aquelles parts de l'edició castellana que no hagin patit la intervenció de l'editor Juan de Burgos, veiem que s'assembla al d'Andorra, la qual cosa evidencia una procedència comuna. Però, i si els posem en relació amb els italians? Podem sostenir, com volia el Sr. Northup, un origen italià? Si estudiem la carta dins del seu context narratiu, veiem que hi ha una gran diferència entre tots els testimonis: mentre que als textos castellans i a l'aragonès el lector coneix el text de la carta quan Isolda l'escriu, en els testimonis italians haurem d'esperar fins que Brangina (Brangel als testimonis castellans) arribi a Irlanda i li doni la carta en mà a Tristany per saber-ne el contingut. A diferència d'això, els francesos i la *Morte D'Arthur* de Malory interpolen un altre episodi a la narració absent de les redaccions italianes i castellanques: Isolda, desesperada escriu a la reina Ginebra demanant-li consell; serà només després de llegir la seva resposta quan decidirà escriure a Tristany. Aquest fet és fonamental per tal d'extreure una de les primeres conclusions quant a la filiació del text català: aquells que conserven aquest intercanvi epistolar entre ambdues reines pertanyen a la coneguda com a versió II o cíclica;³ el fragment d'Andorra, en ometre aquest episodi, correspondrà a la versió I.⁴

Encara que breu, aquest testimoni d'Andorra ofereix més dades significatives que ens mostren la seva proximitat i unitat amb la resta de textos hispà-

3. La diferència fonamental entre la VI i la VII és que aquesta és més extensa i incorpora abundant material provinent de les versions cíclics de les novel·les artúriques, particularment de la *Mort Artu* i d'una versió quasi completa de la *Queste del Saint Graal*. Vegi's l'estudi d'E. Baumgartner (1975: 29-62).

4. D'aquesta versió provenen també els manuscrits italians. A propòsit del *Tristano Riccardiano*, per exemple, Daniela Delcorno Branca (1980: 223) diu: «...le sue notevolissime coincidenze (proprio su elementi ignoti al *Tristan*) con le traduzioni spagnole del romanzo sembrano indicare l'esistenza di una redazione della prima parte, di cui gli originali francesi sono andati perduti...».

rics davant un progressiu allunyament, per una costat, dels testimonis italians (la *Tavola Ritonda* i el *Tristano Riccardiano*) i de l'altra del testimoni anglès i dels francesos.

Assenyalarem ara una sèrie de lliçons narratives classificades en dos tipus, d'acord amb el seu caràcter: unes ens donen variants temporals i altres d'espaials.

Veiem uns exemples de les primeres:

1) Després d'arribar al port de Londres, Tristan i Gedís (Kahedin per als textos francesos i Quedin per al castellà) s'endinsen en el desert i troben un ermità que els explica la desaparició del rei Artús en aquell paratge i com els cavallers de la Taula Rodona el van buscant. Tristany demana a l'ermità quant de temps fa que el rei ha desaparegut i la resposta, tant al fragment català com a la redacció castellana i aragonesa, és precisa: fa cinc mesos.

Tristany català (1969: 336): «De aquesta aventura fo molt alegre Tristany, e demenà cant de temps havia que el rey Artús era perdut. E l'armità dix: —Sènyer: bé à cinc mesos.»

Tristan castellà (1912: 189): «E Tristan fue muy alegre por estas nuevas que le dixo el buen honre hermitaño, que auia cinco meses que era perdido.»

Cuento de Tristan aragonès (1985: 156): «El e<r>mjtaño dixo q<ue> auja bje<n> cinco meses pasados q<ue> nj<n>guno no<n> podja saber nuevas d<e>l...».

Els textos italians, en canvi, no ens donen una referència temporal tan puntual; ni tan sols s'especifica un temps concret.

Tavola Ritonda (1997: 250): «Sire cavaliere, egli è veramente ora dodici giorni che qui vennero due cavalieri erranti, i quali mi dissono che di certo lo re Artus era perduto in questo diserto, e ched e' non si ritrovava nè morto nè vivo; e tutti gli cavalieri arranti sono messi in avventura per ritrovarlo: e per tale, se voi cercate, ci troverrete assai avventure in ciascheduno lato.»

Tristano Riccardiano (1991: 291-292): «Cavalieri, ora sappiate che egli è .iiij. giorni passati che a mee si vennero due cavalieri, li quali cavalieri si raccontaronmi lor novelle e dissermi si come lo ree Arturi iera perduto in questo diserto, e non si potea ritrovare in nessuna maniera. Onde tutti li cavalieri erranti si sono entrati in questo diserto e si vanno ciercando per lo ree Arturi, ma eglino nolo possono trovare.»

Els manuscrits francesos, d'acord amb l'anàlisi de Löseth (1890), donen

una data d'un mes o quatre mesos.⁵ L'edició de Curtis del ms. 404 de Carpentras, l'única que conserva aquest fragment, ens diu que fa tres mesos de la desaparició del rei Artus.⁶

Per la seva banda, Malory omet aquest passatge.

2) Veiem-ne un altre exemple: Tristany, Gedís i Brangina parteixen cap a Cornualla i després de tres dies de temps favorable una tempesta els porta fins al port de Londres. Aquesta mateixa especificació temporal també la trobem dins la redacció castellana i, curiosament, dins de la *Tavola Ritonda*; en el *Tristano Riccardiano* i en el *Cuento* els dies augmenten a cinc. Als manuscrits francesos, així com a la redacció de Malory, no en tenim cap referència temporal de quant de temps passen a alta mar.

Passem ara a analitzar uns exemples del tipus que hem anomenat espaials. Les aventures al bosc de Darnantes marquen una de les diferències principals entre les diferents versions del *Tristan en Prose*, reafirmant la nostra hipòtesi de filiació amb la versió I: mentre que uns manuscrits segueixen narrant les aventures del cavaller Brunor le Noir, altres s'ocupen dels incidents de Tristany i Gedís a Darnantes. Tant els manuscrits hispànics com els italians segueixen aquesta segona redacció, però no així el text de Malory (1971: 274-294), el qual segueix amb les aventures de Lamerok per continuar amb les de Brunor, el Cavaller amb la Cota Mal Tallada. Veiem, però, com la denominació de desert de Darnantes no apareix en les redaccions peninsulars mentre que sí ho fa als testimonis italians i francesos. En el nostre cas, la denominació topogràfica és ben diferent. Veiem aquesta variant:

1) En el seu viatge cap a Cornualla, quan tots arriben a terra ferma després de la tempesta, Tristany demana al notxer en quin lloc hi són. Aquest li respon que:

Tristany català (1969: 335): «eren a la Gasta Forest, al regisme de Longres».

Al text castellà la resposta és la mateixa:

5. Mss. 756, 334, 335, 99, 104 i 103 especifiquen «quatre mois»; els mss. 97, 100 i 102 donen «un mois». Vegi's Lõseth (1890: 56-57).

6. «Les deux compagnons s'enfoncent dans la forêt, et passent la nuit chez un ermite; celui-ci leur raconte que le roi Artus est entré dans cette forêt il y a trois mois, et en peut trouver le chemin pour en sortir, à la grande détresse des gens de Longres qui le craignent mort». René L. Curtis (1985:iii, li).

Tristan castellà (1912: 187): «E, quando la nao fue amarrada, Tristan dixo al mestre de la nao en que tierra eran llegados, e dixo que en el reyno de Londres, en la Gasta floresta».⁷

En els textos italians, com igualment passarà amb els francesos, la terra a la qual arriben es anomenada desert de Darnantes.⁸

El *Tristano Riccardiano* ens diu (1991: 289): «Ma sse alcuno mi domanderàe àe nome questo diserto, io diroe ch'egli avea nome lo diserto de Nerlantes».

La *Tavola Ritonda*, per la seva banda aclareix que (1997: 247): «Allora Tristano domandò il mastro della nave, là dov'egli erano arrivati; e lo nocchiere disse, come la fortuna gli avea condotti nelle province dello re Artus. «E quello diserto che voi vedete davanti, tanto grande e terribile, si è giardino della Tavola Ritonda; ed èe appellato lo diserto d'Audernantes, lo quale tanto tanto èe mentovato di nuove e alte avventure»».

Els testimonis francesos ens diuen, en paraules de Löseth (1890: 57), que «une tempête les porte en Grande-Bretagne, près de la forêt enchantée de Darnantes, située sur la frontière de Logres et de Norgales».

A Malory (1971), en canvi, el nom difereix tant de les versions franceses i italianes, com de les hispàniques a excepció de la redacció aragonesa. En totes dues el nom del desert és el mateix: «la foresta perillosa».

Cuento aragonès (1985: 154-155): «q<ua>ndo el sevjo arribado al pue<r>to de mando al m<aestr>o d<e>la nao enq<ue> t<ie>rria (a) era<n> arribados el m<aestr>o le dixo co<m>mo el era en <e>l pue<r>to d<e>la gasta furresta q<u>ando t<ristan> entendjo q<ue> esta era la floresta pelygrosa en<e>l rregno de Londr<e>s...».

Tristam de Lyones (Bk. ix: iv. «Tristram's Madness and Exile», p. 294): «So whan they were in the see a contraryous wynde blew them unto the costis of North Walis, ny the Foreyste Perelus.»

Aquesta variant seria un exemple a afegir a la teoria de Kennedy i Rumble sobre l'original francès compartit per les redaccions hispàniques i Malory.

7. Segons una nota de Bonilla y San Martín (1912: 187) aquesta és: «La selva encantada de «Darnantes», según la novela en prosa. Es llamada «floresta de Armantes» en el *Baladro del sabio Merlín* y en la *Demanda del sacto Grial*.» Remet a la seva edició d'ambdues obres.

8. Löseth (1890: 57) dóna totes les variants que troba per a aquest nom: «334 et l.a., sauf 756 (*Danates*), 99, 94 (*Darmentes*) 104 (*Darnentes*). Tessan: *d'Arnantes*». Altres variants que es troben a l'edició de Curtis (1985: III, 255) no ens interessen per al nostre propòsit.

El segon exemple que volem donar del mateix tipus de variant temporal és el següent:

2) Després que l'ermità els hi explica la desaparició del rei Artus, Tristany li demana quin serà el millor camí per anar a cercar aquesta aventura. La resposta d'aquell és diferent en cada un dels textos:

Tristany d'Andorra (1969: 336): «E com vench el matí [...] feren-se dir a l'ermità cal camí seria millor per tenir. Ell los dix:
—Cant serets en aquella avellade, vosaltres trobarets una sende streta, qui té a la mà sinistra sobre la costa. Tenits aquella.»

Tristan castellà (1912: 189): «...a la mañana [...] preguntaron al hermitaño qual camino era mejor. E el les dixo: «quando fuerdes en aquella montaña alta, hallareys vna senda que va a la mano sinistra; tomad aquella»».

Cuento aragonès (1985: 157): «[E] cuando el dia fue claro t<ristan> se leua<n>to & llamo a godjs & ot<r>o'si al h<er>mjtaño por q<ue> les mostrase el camj-no E el h<er>mjtaño fue con <e>llos vna gra<n>d pieça por les mostrar el camj-no p<ar>a q<ue> podjesen salyr d<e>la floresta».

Notem la semblança, ja indicada al principi, entre el text català i el castellà, ben diferent de la redacció aragonesa.

Els textos italians parlen d'una font a la qual han d'arribar tots dos cavallers si volen trobar aventures; en els nostres textos, però, l'arribada a la font serà casual. És Tristany qui pregunta a l'ermità:

Tavola Ritonda (1997: 251): ««Servigiale di Dio, in qual parte di questo diserto troveremo noi più tosto avventura di cavalleria?» E lo romito dice a loro:«Tenete a mano sinistra dello diserto, e voi arriverete lla Fontana Avventurosa, là dove usano più e più cavalieri che in altra parte»».

Tristano Riccardiano (1991: 292): ««Ditemi, romito, se dDio vi salvi, in quale parte potrete'io trovare più tosto avventura in questo diserto che inn altra parte?» Ed egli si rispuose e disse: «Cavalieri, voi sì cavalcherete alo matino di fuori da questo monte e llascierete lo grande camino e pprenderete uno istretto sentiere, e pper quello sentiere sì cavalcherete tanto che voi sì perverrete ad una fontana. E quando voi sarete ala fontana, e voi sì starete ivi dinfino che voi troverete avventura, e dicovi che voi sì vi dimorrete molto poco che voi sì troverete piue avventure che voi non vorrete»».

Hom podria advertir la similitud d'especificació del camí que havien de prendre (un estret sender), que mostren el text riccardià i el català. Però no-

tem que mentre que al nostre text Tristany pregunta a l'ermità just abans de partir, al text italià el servidor de Déu li dona les instruccions la nit abans de marxar. Un altre cop, una divergència temporal respecte als textos italians.

A través d'aquestes variants narratives hem vist com els textos hispànics, en contra de la teoria de Northup, s'allunyen dels textos italians. Però encara que aquestes variants no ens siguin del tot fiables per poder suggerir una font francesa andò mala perduda, crec que sí hi pot reforçar aquesta teoria la presència de gal·licismes dins del text andorrà.

Quan Tristany confessa el seu veritable amor per Isolda a Gedís li diu:

Tristany català (1969: 331): «Yo, per amor que pogés metre en oblit aquesta dona, plaguè·m ço que·m digués, e prenguí per muller vostra *sor*.»

L'alternança entre aquest mot *sor* i *girmana* (variant dialectal del català occidental i rossellonès de la paraula *germana*) és freqüent al text català. Moments abans d'aquesta cita trobem que Tristany diu a Gedís a propòsit d'Isolda de les Blanxes Mans:

(1969: 331): «E vós pensàs-vos que yo o digués de vostra *girmana*, e digués que le·m dariéts».

No és l'únic gal·licisme que trobem; altres exemples són els següents:

Tristany d'Andorra (1969: 332): «E com madona Isolde de les Blanxes Mans la viu, començà a sospirar, e dix entre si matexa que ja ella no·y fos vengude: —per ço com ella és vengude per mon dampnatge, que ella me *tolla* lo meu senyor Tristany.»

(1969: 332): «—Senyor: ver és que yo é stat gran temps en est país, per què lo meu regna se va perdent, per ço com no és q uil *destrengé*, e per ço yo·y voldria tornar.»

En el primer cas, la veu *tollar* la trobem dins el *Diccionari Etimològic* de Joan Coromines (1991: VIII, 533) com a sinònim de *toldre*, «treure, llevar»; d'etimologia llatina, es conservà amb la mateixa forma en *langue d'oïl* durant els segles XI fins al XIV, segons recull el *Glossaire* d'Alphonse Bos (1974: 446).

Destrengé, per la seva banda, només la trobem dins del *Dictionnaire Occitan-Français* (1966: 295) amb el significat de «treure de dificultats».

Passem ara a l'altre fragment català. Quan Duran i Sanpere va editar el text de Cervera ja va comparar-lo amb els corresponents passatges del *Tristan*

castellà i francès, tot i que per a aquest darrer testimoni va utilitzar l'edició Janot de 1533.⁹ La comparació amb el text aragonès queda descartada perquè comença justament uns passatges més enllà d'on acaba el fragment català. Duràn i Sanpere no el confrontà, malgrat que ja existien edicions, amb els manuscrits italians.

Moltes de les diferències entre els testimonis castellà, català i francès ja les assenyalà Duràn i Sanpere en el seu estudi; tot i així, la manca de confrontació amb els manuscrits italians fa necessària una nova comparació dels textos. Partirem, això sí, de les diferències i similituds que trobà Duràn i Sanpere.

Primerament veu que «els noms propis del text català són més atansats als noms de la prosa francesa que els de les dues redaccions castellanes». Recordem, però, que ja Luzdivina Cuesta (1994: 246-253) havia indicat que aquesta argumentació no és sòlida perquè:

Hay que considerar que en los mismos manuscritos franceses del *Tristan en prose* los nombres propios aparecen grafiados con notable variabilidad [...] Hay que tener en cuenta también que los nombres propios y topónimos [...] se verán influidos por la traducción que hubieran recibido en otras obras artúricas, convertida en tradicional para ese personaje o lugar.

El segon punt que tracta Duràn i Sanpere és quan Merlí i Governall van a cercar l'infant Tristany i, en arribar a la font del lleó, Merlí pregunta a Governall si sap llegir. Per a en Duràn i Sanpere «la resposta és contradictòria entre ambdues versions». Aturem-nos en aquest passatge. Al text català llegim:

Tristany (1917: 291): «E com | foren a la font del leo Merli dix a Governal | si sabia legir e ell dix que no, e Merli dix: | «sabies que esta letra diu que asi en esta font...»»

Mentre que el castellà ens diu:

Tristan (1501), (1912: 9): «E quando llegaron a la fuente del leon, Merlin llamo a Gorualan, e le pregunto si sabia leer. E Gorualan le respondio que si. «Pues aqui en estas letras dize, que aqui mato el rey Mares a Pernan su hermano...»»

No s'explica doncs, que si li ha dit que sí en sap de llegir, acte seguit comenci Merlín les seves paraules amb «Pues aqui en estas letras dize...» com veiem que ho fa el text català. El cas dels testimonis italians ens ajuden a

9. Duran i Sanpere cau en el mateix parany que Pensado Tomé quan, en editar el text gal·leportuguès, en comptes d'utilitzar l'estudi de Löseth dels manuscrits francesos de Paris, publicat l'any 1890, utilitzà aquesta mateixa edició.

aclarir aquesta idea; en la *Tavola Ritonda* la resposta de Governal és afirmativa, com al text castellà, però afegeix:

Tavola Ritonda (1997: 106): «Certo, io l'ho lette, non per tanto che io sappia chi saranno i tre podi cavalieri novelli».

Governal ho llegeix, però no sap qui són els cavallers als quals s'al·ludeix. No seria acceptable també aquesta resposta al text castellà per part de Governal després de la seva afirmació? Hem de pensar llavors que, si el castellà procedeix dels italians, el traductor s'ha deixat unes línies per traslladar? Per altra banda, la correspondència quasi literal entre el fragment català i el castellà, ens fa pensar que aquest «si» és un error de copista en transcriure el text.

El *Tristano Riccardiano* (1991: 61) coincideix amb el text castellà en la resposta de Governal; però a diferència d'aquest text, la fontana a la què arriben s'anomena la «fontana del petrone».

Als textos francesos analitzats per Löseth, així com a l'edició de Renée L. Curtis del manuscrit 404 de Carpentras (1963: I, 128) i la de F. C. Johnson (1942: 4) del *Tristan li Bret* del manuscrit que es troba a Edinburgh, la font s'anomena «Fontaine Brahaigne» mentre que als nostres textos, com havíem vist, es diu la «font del leó».

Finalment Duran i Sanpere es fixa en l'intent d'enverinament de Tristany per la seva madrastra. Per a ell (1917: 310): «El text castellà muda l'ordre d'aquests emmetzinaments, i hem de suposar que així mateix devia passar en la versió catalana, per més que en el nostre curt fragment no es troba complet aquest passatge; el fet de contenir la relació del segon emmetzinament, de la prosa francesa, i l'exacta correspondència en aquesta part amb la versió castellana, no ens deixen lloc a dubte».

Més important és tenir en compte el motiu que origina els intents d'enverinament de Tristany. Veiem el text català:

Tristany de Cervera (1917: 297-299): «[E] puyz estech lo rey Meliadux en los regne sens muyler to a .ii. ans; e a cap de .ii. anys ell pres per mulyer una altra dona d'alt logar e aquesta dona estech axi ab lo rey lonchs temps que no poch aver infant negu. E com viu que no podie aver infant pensas ab si matexa que sill rey pasave d'esta vida que *Tristany* remanrie rey. E ella exirie del regne, perque tracta ab si matexa que hocis l'infant *Tristany* en tall guisa que les gens non parlasen.»

Al text castellà la situació és la mateixa: la reina no en pot tenir fills.

Tristan (1501) (1912: 11): «E asi estando el rey en su Reynado hasta dos años biudo, a cabo destes dos años tomo por muger a vna dueña de alto

linaje, e estouo con ella vn tiempo que no pudo hauer hijos en ella. E penso la reyna que, si el rey muriese, que Tristan seria rey e señor del reyno, e que ella saldria del reyno, pues quel rey no podia en ella hauer hijos; e penso de catar manera como matase a Tristan, en guisa que las gentes no lo supiesen...».

La versió que donen els textos italians és ben diferent: té un fill el qual vol que sigui el futur rei del regne de Leonis.

Tavola Ritonda (1997: 108): «E dimorando per lungo tempo, lo re Meliadus, per volontà che avea d'aver più figliuoli, si prese un'altra dama, la quale era appellata la reina Agia, figliuola dello re Bramo, il quale era fratello del buon duca Bramante. E la reina Agia essendo bella corte, e veggendo il fanciullo Tristano tanto bello, leggiadro e avvenente, e tanto bene intagliato fi sue membra, síe l'odiava molto molto. [...] E dimorando corto tempo, ella síe ingravidde; e quando fue tempo di partorire, síe fece uno bello figliuolo...».

Tristano Riccardiano (1991: 63): «Ma dimorando per uno tempo, sí che .T. potea avere . III. anni, e allora lo re Meliadus síe prese un'altra moglie, la quale iera gentile donna. [...] E quando la reina si sentio gravida, fue molto allegra. [...] E la reina portoe tanto tempo lo sio ventre pieno, che venne lo tempo del parturire; e poi parturette uno figliuolo maschio. Molto en menava grande allegrezza la reina delo suo figliuolo...».

Disposició que també segueixen els testimonis francesos estudiats, així com la redacció anglesa de Malory (1971: Bk. VIII, 230-231).

Encara que les versions hispàniques intercanviïn els dos intents d'enverinament, en les versions catalana i castellana, l'únic intent narrat acaba quan el rei Mares dona a beure el verí al seu ca. En cap dels testimonis italians i francesos vistos apareix el gos.

Després d'haver examinat tots aquests exemples, la teoria d'una font francesa anòmala sembla la més coherent. No tan sòls les variants temporals i espaials i les característiques lingüístiques ens ajuden a fonamentar aquesta teoria, sinó també les referències del nostre text en altres obres catalanes com el *Curial e Güelfa* (1931: II, 7). Coneguda és l'al·lusió a la traducció catalana d'un original francès:

En aquest libre se fa menció de cavallers errants, jatsia que és mal dit «errants», car deu hom dir «caminants». «Erre» és vocable francès, e vol dir «camí», e «errar», vol dir «caminar». Emperò yo vull seguir la manera d'aquells cathalans qui trasladaren los libres de Tristany e de Lançalot, e tornaren-los de lengua francesa en lengua cathalana...

Demostrada la cura que l'anònim autor d'aquesta novel·la tenia en la redacció de la seva obra i en la citació de les fonts utilitzades, haurem de donar validesa a la seva afirmació.¹⁰

D'altra banda, els inventaris conservats dels segles XIV i XV ens donen una idea de la circulació de *Tristans* francesos per les nostres terres. Només dels pocs estudis que coneixem sobre fons notariais, tots de principis d'aquest segle fets per eminents historiadors i literats, trobem documentats 22 *Tristans* francesos. I d'italians? No en tenim cap.

Concluint, creiem que els nostres fragments catalans provenen d'un text francès anòmal avui dia desaparegut i afegint-me a la opinió expressada per Luzdivina Cuesta (1993: 253-254), «[que] será una versión del *Tristan en Prose* bastante similar a las conocidas actualmente, aunque con rasgos un poco más arcaicos, que se habría conservado en la zona de influencia provenzal en los tiempos de las primeras versiones, mientras que en el norte de Francia seguían surgiendo manuscritos cada vez más elaborados y ampliados.»

Per ara la manca de qualsevol testimoni francès de la VI. ens porta a pre-suposar, malgrat tot, un original avui dia perdut, que, com assenyala Daniela Delcorno Branca (1980: 233): «incontrò un singolare favore in Italia e in Spagna».

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ I FUSTER, Marian (1918): *Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics aplegats per...*, Revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu, 8 vols., Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca Filològica de l'I. d'E. C., Barcelona.
- ALIBERT, Louis (1966): *Dictionnaire Occitan-Français d'après parlers languedociens*, Institut d'Etudes Occitanes, Toulouse.
- ARAMON I SERRA, R. (ed.) (1930-1933): Anònim: *Curial e Güelfa*, 3 vols, Editorial Barcino, Barcelona (Col. «Els Nostres Clàssics», 30, 35-36, 39-40).
- (1969): «El *Tristany* català d'Andorra» en *Mélanges offerts à Rita Lejeune*, Duculot, Gembloux, vol. I, pp. 323-37.
- ARESE, F. (ed.), (1950): *Prose di Romazi. Il romanzo cortese in Italia nei secoli XIII e XIV*, Unione Tipografico-Editrice Torinese, Torino.

10. Sobre la utilització de les fonts per part de l'anònim autor del *Curial e Güelfa*, vegi's l'estudi més complet que tenim avui dia: Anton Espadaler (1984), *Una reina per a Curial*, Barcelona, Quaderns Crema («Assaig», 3).

- BAUMGARTNER, Emmanuèle (1975): *Le Tristan en Prose: Essai d'interprétation d'un roman médiéval*, Droz, Genève.
- BELTRAN, Vicenç (1996): «Itinerario de los Tristanes», *Voz y Letra*, VII, 1, pp. 17-44.
- BOHIGAS BALAGUER, Pedro (1929): (reseña a) G. Tyler Northup, *El Cuento de Tristan de Leonis*. (The University of Chicago Press, Chicago-Illinois, 1928), *Revista de Filología Española*, XVI, pp. 284-289.
- BONILLA, Adolfo y San Martín (ed.) (1912): *Libro del esforçado cauallero don Tristan de Leonis y de sus grandes fechos en armas (Valladolid 1501)*. Sociedad de Bibliófilos Madrileños, Madrid.
- BOS, Alphonse (1974): *Glossaire de la langue d'oïl (XIe-XIVe siècles)*, Slatkine Reprints-Laffitte Reprints, Genève-Marseille.
- CAMPA, Pedro F. (1978): «The Spanish *Tristán*: Research and New Directions», *Tristania*, VIII, 2, pp. 36-45.
- CAMUS, J. (1891): «Notices et extraits des manuscrits français de Modène antérieurs au xive siècle», *Revue des langues romanes*, t. XXXV, pp. 224-226 y 246-247. [Mss. de Módena, Estense 40 i 59].
- CIGNI, F. (1994): *Il Romanzo Arturiano di Rustichello da Pisa*. Edizione critica, traduzione e commento a cura di Fabrizio Cigni. Premessa di Valeria Bertolucci Pizzorusso, Cassa di Risparmio, Pisa.
- CINGOLANI, Stefano Maria (1990-1991): ««Nos en leyr tales libros trobemos plazer e recreation». L'estudi sobre la difusió de la literatura d'entreteniment a Catalunya els segles XIV i XV», *Llengua & Literatura*, 4, pp. 39-127.
- CORFIS, Ivy (ed.) (1985): *Edition and Concordance of the Vatican Manuscript 6428 of the Cuento de Tristán de Leonís*. The Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison (microfitxa).
- COROMINES, Joan (1991): *Diccionari Etimològic i complementari de la Llengua Catalana*, 9 vols., Curial Edicions Catalanes-Caixa de Pensions «La Caixa», Barcelona.
- CORONEDI, P. H. (1932): (reseña a) G. Tyler Northup, *El Cuento de Tristan de Leonis* (The University of Chicago Press, Chicago-Illinois, 1928), *Archivum Romanicum*, XVI, I, pp. 172-185.
- CUESTA TORRE, Mª Luzdivina (1993): *Estudio Literario del Tristán de Leonís*, Universidad de León, Secretariado de Publicaciones, León (Tesis doctoral en microficha, 136).
- (1993): «La transmisión textual de *Don Tristán de Leonís*», *Revista de Literatura Medieval*, 5, pp. 63-93.
- (1993): «Traducción o recreación: En torno a las versiones hispánicas del *Tristan en prose*», *Livius. Revista de Estudios de Traducción*, 3, pp. 65-75.
- (1994): *Aventuras amorosas y caballerescas en las novelas de Trisitán*, Universidad de León, Secretariado de Publicaciones, León.

- CURTIS, Renée L. (ed.) (1963-1985): *Le Roman de Tristan*. 3 vols., (1^a ed.: tomo I: Max Hueber, Munich, 1963; tomo II: Brill, Leiden, 1975; tomo III: Brewer, Cambridge, 1985. Reed. en la col. Arthurian Studies, vols 14-16).
- (1963): «Les deux versions du *Tristan en prose*: examen de la théorie de Löseth», *Romania*, LXXXIV, pp. 390-398.
- (1969): *Tristan Studies*, Wilhelm Fink Verlag, München, esp. pp. 66-91.
- DELCORNO BRANCA, Daniela (1980): «Per la storia del *Roman de Tristan* in Italia», *Cultura Neolatina*, XL, fasc. 4-6, pp. 211-229.
- (1968): *I romanzi italiani di Tristano e la Tavola Ritonda*, Università di Padova-Leo S. Olschki Editore (Publicazioni della Facoltà di lettere e filosofia, XLV), Firenze.
- DONADELLO, Aulo (ed.) (1994): *Il libro di meser Tristano: Tristano veneto*, Marsilio (Col. Medioevo Veneto), Venezia.
- DURAN I SANPERE, A. (1917): «Un fragment de *Tristany de Leonís* en català», *Estudis Romànics (Llengua i Literatura)*, II, Institut d'Estudis Catalans (Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana, IX), Barcelona, pp. 284-316.
- ENTWISTLE, William J. (1925): *The Arthurian Legend in the Literatures of the Spanish Peninsula*. Published by J. M. Dent, London and Dutton (reimpr. Phaeton Press, New York, 1975).
- FEDRICK, Alan Sydney (1968): «The account of Tristan's birth and childhood in the French Prose Tristan», *Romania*, LXXXIX, pp. 340-354.
- GALASSO, M. (ed.) (1937): *Il Tristano Corsiniano* Cassino, Le Fonti.
- GÓMEZ REDONDO, Fernando (1987): «Carta de Iseo y respuesta de Tristán», *Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica*, 7, n. 34, pp. 327-356.
- (1991): «Prosa de ficción», Carlos Alvar, Ángel Gómez Moreno y Fernando Gómez Redondo, *La Prosa y el Teatro en la Edad Media*, Taurus (Historia crítica de la Literatura Hispánica, 3), Madrid, pp. 131-181.
- HEIKANT, Marie-José (ed.) (1991): *Tristano Panciaticiano* dentro de *Tristano Riccardiano*, Patriche Editrice, Parma, (Col. Biblioteca medievale, 16) [Text crític d'E. G. Parodi], pp. 381-412.
- (ed.) (1991): *Tristano Riccardiano*, Patriche Editrice, Parma, (Col. Biblioteca medievale, 16) [Text crític d'E. G. Parodi].
- (ed.) (1997): *La Tavola ritonda o l'Istoria di Tristano*, Luni Editrice, Milano-Trento, (Siguiendo la edición de Filippo-Luigi Polidori, Bologne, 1864-1865. Collezione di opere inedite o rare dei primi tre secoli della lingua pubblicata per cura della R. Commissione pe' testi di lingua nelle provincie dell' Emilia).
- JANET COWEN, Janet (1986): Malory, Sir Thomas: *Le Morte d'Arthur*, 2 vols., Penguin Books Ltd., London (reprinted in the Penguin Classics; first published in the Penguin English Library, 1969).

- JOHNSON, F. C. (ed.) (1942): *La Grant Ystoire de Monsignor Tristan «Li Bret». The first part of the Prose Romance Tristan from Adv. MS. 19.1.3 in the National Library of Scotland*. Olivier and Boyd, Edinburgh-London.
- LIDA DE MALKIEL, Mª Rosa (1959): «Arthurian Literature in Spain and Portugal» en Roger Sherman Loomis, ed., *Arthurian Literature in the Middle Ages. A Collaborative History*. Clarendon Press, Oxford, pp. 406-418.
- (1966): «La literatura en España y Portugal» en *Estudios de Literatura Española y Comparada* (rpt. Losada, Buenos Aires, 1984), pp. 167-184.
- LÖSETH, Eilbert (1891): *Le Roman en Prose de Tristan, le Roman de Palamède et la Compilation de Rusticien de Pise, analyse critique d'après les manuscrits de Paris*, E. Bouillon, Champion, Paris (repr. B. Franklin, New York, 1970).
- MÉNENDEZ PIDAL, Ramón (1971): *Crestomatía del Español Medieval*, t. I, Gredos, Madrid (2^a ed.), p. 350.
- MICHON, Patricia (1987): *La légende de Tristan et Yseut dans l'Occident médiéval*, Diss. Université de Paris IV (La Sorbonne), Paris.
- MURRELL, E. S. (1930): «Quelques manuscrits méconnus du *Roman de Tristan en prose*». *Romania*, 1930, LVI, pp. 277-281. [Mss. d'Aberystwyth, NLW 5667 E, NLW 446 (Williams 532), Carpentras 404, Côtes du Nord 6, Dijon 527, Oxford, Bodl. Douce, 189].
- NORTHUP, George Tyler (1912): «The Italian Origin of the Spanish Tristram Versions», *Romanic Review*, III, pp. 194-222.
- (1913): «The Spanish Prose Tristram Source Question», *Modern Philology*, XI, pp. 259-265.
- PICKFORD, C. E. (ed.) (1978): *Tristan 1489*. Scholar Press, London [Edició fac-similar.]
- PICKFORD, Cedric Edward (1960): *L'Evolution du roman arthurien en prose vers la fin du Moyen Age d'après le manuscrit 112 du fonds français de la Bibliothèque Nationale*, Nizet, Paris.
- SCUDIERI RUGGIERI, Jole (1966): «Due note di letteratura spagnola del s. XIV. 1) La cultura francese nel *Caballero Zifar* e nell' *Amadís*; versioni spagnole del *Tristano* in prosa. 2) «De Ribaldo»», *Cultura Neolatina*, xxvi, fasc. 1, pp. 238-246.
- SHARRER, Harvey L. (1977): *A Critical Bibliography of Hispanic Arthurian Material. I. Texts: the Prose Romance Cycles*, Grant & Cutler Ltd. (Research Bibliographies and Checklists, 3), London.
- (1979): «Malory and the Spanish & Italian Tristan texts: the search for the missing link», *Tristania*, IV, nº 2, pp. 36-43.
- (1981-1982): «Letters in the Hispanic Prose Tristan Text: Iseut's Complaint and Tristan's Reply», *Tristania*, VII, pp. 3-20.

- SHARRER, Harvey L. (1986): «Spanish and Portuguese Arthurian Literature», en *The Arthurian Encyclopedia*. Ed. Norris J. Lacy, Garland Publishing, New York - London, pp. 516-521.
- (1986-1987): «Notas sobre la materia artúrica hispánica», en *La Corónica*, 15, pp. 328-340.
- (1996): «Spain and Portugal» en Norris J. Lacy, ed., *Medieval Arthurian Literature. A Guide to Recent Research*, Garland Publishing, Inc., New York - London, pp. 401-449.
- TYLER NORTHUP, George (ed.) (1928): *Cuento de tristan de Leonis*, University of Chicago Press, Chicago.
- VINAVER, Eugène (ed.) (1971): Malory, Sir Thomas: *Works*, Oxford University Press, London.
- , (1925): *Le Roman de Tristan et Iseult dans l'oeuvre de Thomas Malory*. Champion, Paris.
- (1925): *Etudes sur le Tristan en prose. Les sources, les manuscrits, bibliographie critique*. Champion, Paris,.
- WOLEDGE, Brian (1975): *Bibliographie des romans et nouvelles en prose française ant'erieurs a 1500*. Librairie Droz (Publications romanes et françaises, 42), Genève, pp. 122-125.
- (1975): *Bibliographie des romans et nouvelles en prose française ant'erieurs a 1500. Supplément 1954-1973*. Librairie Droz (Publications romanes et françaises, 130), Genève, pp. 199-204.